

ŠKOLSKI VRTOVI U OSNOVNOM ŠKOLSTVU HRVATSKE DO 1918. GODINE

Emerik Munjiza

Osnovna škola Ivana Filipovića, Velika Kopanica

SAŽETAK Školski vrtovi kao školska institucija i pedagojska kategorija javljaju se u 19. stoljeću. Službena statistika prati osnivanje školskih vrtova za Vojnu krajinu od 1816., a za civilnu Hrvatsku od 1836. godine. Do donošenja školskih zakona rad školskih vrtova reguliran je naredbama i propisima upravnih i školskih vlasti koji nisu imali obvezujući karakter. Prvim školskim zakonima (1871. godine za Vojnu krajinu i 1874. godine za Civilnu Hrvatsku) školski vrtovi su postali obvezni za sve pučke škole u Hrvatskoj. I pored zakonske obaveznosti sve škole nikada nisu imale školske vrtove i njihov se postotak kretao između 72 i 80 posto.

Školski se vrtovi u početku javljaju kao gospodarska kategorija i osnivaju se uz internatske škole i sirotišta. Tokom vremena dobivaju sve izrazitiju pedagojsku funkciju i zajedno s ostalim školskim čimbenicima doprinose skladnom razvoju ličnosti. Posebno su pozitivnu ulogu odigrali u realizaciji radnog odgoja.

1.

Dosta je teško odrediti točan početak rada školskih vrtova iz dva osnovna razloga. Karakter školskih vrtova nije tumačen jednoznačno: jedni su ga promatrali s gospodarskog, a drugi s odgojno-obrazovnog aspekta. Tadašnji propisi upravnih i školskih vlasti u većini slučajeva nisu imali obvezujući karakter.

Ako školske vrtove shvaćamo kao odgojno-obrazovne institucije, onda su mu preteče botanički vrtovi. Prvi botanički vrt osnovan je 1593. godine u Heidelbergu. Poslije se uz sirotišta osnivaju vrtovi koji imaju u prvom redu gospodarsku funkciju, a tek kasnije uz nju dobivanju i odgojno-obrazovnu funkciju.

Cuvaj navodi da je jedan od prvih školskih vrtova kod nas osnovan u Vrbovcu 1840. godine. Isti autor navodi da se zbog općenito lošeg stanja u školstvu ova korisna ideja nije znatnije proširila. Službena statistika prati osnivanje školskih vrtova za Vojnu krajinu od 1816., a za civilnu Hrvatsku od 1836. godine.

Broj školskih vrtova bio je relativno mali sve dok nije uvedena obveznost osnivanja školskih vrtova pri svakoj školi. Osnivanje i rad školskih vrtova regulirani su nizom naredbi prije zakonskog reguliranja (1871. i 1874. godine). Godine 1856. bilo je određeno da se pri svakoj školi osnivaju pokusni vrtovi. Slijedeće godine obnovljena je Naredba od Cesarsko-kraljevskog vijeća u tom smislu. Ta naredba proširila je zahtjev jer je preporučavala da se pri svakoj školi osnuju i pčelinjaci. Godine 1868. odredilo je Ratno ministarstvo da se uz pučke škole obavezno uvede voćarstvo.

Obaveznost školskih vrtova propisivali su i školski zakoni iz 1871., 1874. i 1888. godine. Izgleda da upravne i školske vlasti nisu bile zadovoljene ni kvantitetom ni kvalitetom školskih vrtova ni poslije zakonskog reguliranja, jer su i kasnije nizom naredbi podsjećali na ovu korisnu instituciju. Obnovljena je Naredba (26. 3. 1878.) da svaka škola - dječjačka, djevojačka ili mješovita mora imati pokusni vrt u kojem će se djeca praktično poučavati u voćarstvu, vinogradarstvu i vrtlarstvu. Izgleda da je u praktičnoj realizaciji bilo dosta problema oko školskih vrtova. Naime *Narodne novine* javljaju 1881. godine o lošem stanju školskih vrtova. Jedan od razloga je nesnalaženje učitelja. Njima još nije jasno kako trebaju biti uređeni školski vrtovi, da li za proizvodnju ili nastavu.

Na raspravi u Proračunskom odboru 1890. godine iznešena je pri- tužba na stanje u školskim vrtovima »koji da su napušteni i da se sije kukuruza u njima za pajceke. Istina, žalibože ima i takovih slučajeva, da učitelj veću pozornost polaže na pajceke nego na školu« /Cuvaj, 1910.-1913., VII.: 186/.

Izgleda da su se upravne i školske vlasti umorile od mnoštva preporuka, naredbi i zakona, a da nisu bile zadovoljne stanjem školskih vrtova. To nam potvrđuje saborska rasprava iz 1907. godine. »Čini se, da je nastojanje kr. zem. vlade u najnovije vrijeme smalaksalo, jer vidimo, da kod mnogih škola nema školskih vrtova, te da u najnovije vrijeme školski nadzornici, kad inspiciraju škole, ne posvećuju dosta brige i mara, da ti školski vrtovi budu u redu« /Cuvaj, 1910.-1913., VIII.: 901/.

Budući da su i drugi narodi imali slične institucije, u slijedećem poglavlju dat ćemo samo okvirne podatke o tome da bismo mogli lakše analizirati karakter i funkciju naših školskih vrtova.

2.

Školski vrtovi bili su rašireni u većini zapadnoevropskih država. Tamo su osim odgojno-obrazovne uloge imali i vrlo značajnu ulogu u unapređivanju narodnog gospodarstva, čiju su razinu podizali. U Belgiji i Nizozemskoj osim gospodarskog karaktera značajnije je istican odgojno-obrazovni karakter školskih vrtova. Posebnu su pažnju poklanjali povezivanju školskih vrtova i nastave, a u tom sklopu posebno nastave prirodopisa i školskih vrtova. Prirodopisnu nastavu zasnivaju na zornosti, a školski vrtovi su najprikladnije mjesto za neposredno promatranje i izvor materijala za različite školske zbirke. Svaka bi škola za prirodopisnu nastavu trebala imati različite zbirke kao na primjer: zbirku kamenja, zemlje, ruda iz svoje okolice; herbarij - jestivo bilje, ljekovito bilje, otrovno bilje; zbirku kukaca, kože, rogova; zbirku

kora drveća, vertikalne i horizontalne presjeke drveća; zbirku industrijskog bilja te zbirku raznog oruđa za uzgoj voćaka.

Veći dio tih zbirki ili njihovih dijelova mogao bi se prikupiti u školskim vrtovima.

Nijemci su nešto veću pozornost posvećivali gospodarskom karakteru, ali to ne znači da su zanemarivali odgojno-obrazovni karakter školskih vrtova. Ostale države zapadne Europe su se uglavnom više ili manje približavale jednoj od alternativa. Zapadnoevropske države nisu se kao mi iscrpljivale u jalovoj raspravi kakav karakter trebaju imati školski vrtovi - gospodarski ili odgojno-obrazovni, nego su tražile efikasne načine povezivanja. Kod njih nije vladalo pravilo isključivosti, nego pravilo povezivanja.

Naša pedagogijska periodika prenosila je iskustva zapadnoeuropskih država i time osiguravala povoljnu teorijsku osnovu. Već se tada uočavalo da strana iskustva treba prihvaćati kritički. Ono što nam odgovara treba prihvatiti, a ostalo odbaciti. »Niemci za primjer imaju cilu literaturu o radnji u pučkih školah, a oni su nam i najpristupniji. Stoga, mislim, da nam je svakako proučiti njihove spise u tom pogledu, a zatim, nesrameć se, poprimiti, što je za nas, za zbaciti, što nije prema našim prilikama« /V., 1880.: 290/.

3.

Školski vrtovi su u 19. st. dosta podijelili pedagogijske teoretičare i praktičare (u to su vrijeme teoretičari uglavnom bili i praktičari). Mišljenja su često bila dijametralno suprotna: jedni su u školskim vrtovima vidjeli sve dobro i napredno, a drugi sve loše i još jednu nerealnu pedagogijsku inovaciju. Obično se u kritici polazi od isključivosti: jedni su im prigovarali prenamagljeni gospodarski karakter, te da kao takvi odvrću pučku školu od njene glavne zadaće, a drugi su prigovarali da obavljaju premalen gospodarski utjecaj i da ne doprinose dovoljno unapređivanju narodnog gospodarstva. Vrlo su rijetki bili oni koji su pokušavali te dvije osnovne karakteristike školskih vrtova: odgojno-obrazovnu i gospodarsku staviti u ravnotežu.

I kod školskih vrtova izražena je naša stara boljka da vrlo sporo reagiramo, da praksa vrlo teško, gotovo nikako ne prihvaća teorijska rješenja, da ih unaprijed odbacuje ili ih vrlo površno primjenjuje, a za slabe rezultate ih okrivljuje. »Ustanova, da uza svaku pučku školu mora biti i školski vrt, uzakonjena je i u nas, nu oni žalibože, u koje vis. sabor i zem. vlada sve nade i pouzdanje stavila, da zakon provedu, ne staraju se ni izdaleka, da tim intencijama zadovolje, pa tako su i škol. vrtovi samo na papiru. Nu nadajmo se, da tako valjda neće ostatu za uvijek« /V., 1880.: 290/.

Bilo je ogorčenih protivnika školskih vrtova, koji u njima nisu vidjeli ništa dobrog. »Školski vrt ne služi za obučnu svrhu. Treba li ga učitelj za prirodoznanstvenu obuku, onda je priroda bolja nego vrt. Treba li ga za gospodarsku obuku, onda je dovoljan i njegov, učiteljev vrt, a još su bolja dobro uređena gospodarstva. On je školi, dotično učitelju samo na teret, a javnosti za opsjenjivanje« /M. I. A., 1911.: 154/.

Ovo je primjer pogleda jednog ekstremnog protivnika školskih vrtova. Na radost bilo je u praksi i obrnutih primjera, gdje su učitelji praktičari

i preko zakonskih traženja inovirali rad i njihovi su vrtovi bili uzorni. Susrećemo i dosta objektivno mišljenje da školski vrtovi sami po sebi ne mogu u potpunosti unaprijediti odgojno-obrazovni rad, da su oni samo jedan dio škole. »Neka nitko ne misli, da će školski vrt obuku i odgoj sam unaprediti; prirodoslovna obuka tek je jedan dio pučke obuke, pa i ciela obuka prirodoslovna ne spada u školski vrt« /Schwab, 1877.: 23/.

Odbacimo li ekstremna gledišta o školskim vrtovima, sigurno je da su oni institucija koja je znatno unaprijedila odgojno-obrazovni rad.

Veličina školskih vrtova nije bila točno određena, ona je ovisila o mogućnosti i veličini škole, ali se orijentaciono kretala između 9 i 36 ari. Prema mogućnostima škole, školski vrtovi trebali su biti što bliže školi, kako bi u njima bilo lakše organizirati rad i kako bi se mogao lakše dio nastave izvoditi u školskom vrtu. Zemljište školskog vrta trebalo je obavezno biti ograđeno. Ogradu je podizala općina i ona je mogla biti napravljena od različitog materijala (drvo, žica, zidana ograda, živa ograda itd.). Školske vrtove trebalo je razdijeliti na manje gredice i ostaviti dovoljno široke putove. Gredice mogu imati različite geometrijske oblike, što daje vrlo efikasne vizualne efekte, a može se korisno povezati i s nastavom matematike. Na rubovima gredica moguće je posaditi cvijeće, a uz ogradu drveće, što dodatno povećava efekt školskih vrtova.

Da bi školski vrtovi ispunili odgojno-obrazovnu i gospodarsku funkciju, poželjno je da imaju slijedeće: (1) najznačajnije predstavnike crnogoričnog i bjelogoričnog drveća i grmlja, (2) dio za divljake i cjepilnik, (3) gospodarsko pokušalište, (4) predstavnike jestivog, ljekovitog i otrovnog bilja, (5) dudinjak, (6) povrtnjak, (7) cvjetnjak, (8) pčelinjak i (9) vinograd, gdje za to postoje uvjeti.

Školski vrtovi dobivaju u odgojno-obrazovnoj učinkovitosti ako se u njima nalazi zdenac ili dobro uređena manja bara. Dosta lijepo u školskom vrtu djeluje bazen zasaden vodenim biljem i nastanjen životinjama. Jama mora biti dovoljno duboka da se zimi voda ne smrzne do dna, a ljeti da ne presuši. Korisno je da pored bazena postoji i školski akvarij u učionici. Odgojno je na drveće postaviti kućice za ptice. Poželjno je ako se u vrtu nalazi sjenica s klupama gdje se s učenicima može sjediti, razgovarati, pjevati itd. Sav potreban alat treba se nalaziti u školskim vrtovima, a preporuča se da se nalaze i lupe kako bi učenici mogli promatrati štetnike i nametnike.

S obzirom na specifične potrebe škole i školskog područja u školskim vrtovima može se organizirati i proizvodnja vrbovih šiba. U proizvodnom smislu u školskim vrtovima organizirani su četverogodišnji ili šestogodišnji plodoredi, jer je to optimalno vrijeme da se od divljake dobije kvalitetna sadnica koja se može dijeliti. Da ne bi bilo praznih mjesta u školskim vrtovima, treba smjenjivati cjepove i okopavine. To su vjerojatno optimalni uvjeti za dobro uređen školski vrt, a u praksi pojedini su se školski vrtovi približavali tim uvjetima.

Do sada napisano odnosilo se uglavnom na školske vrtove uz seoske škole. No školske vrtove treba osnovati i u gradovima, ali im je uloga različita. »Gradski školski vrt rabi sasvim drugi materijal u pogledu naobrazbe, nego

seoski školski vrt. Ovdje imaju prostrano, zračno, drvljem osjenjena igrališta i gombališta nadomjestiti gradskoj djeci manjkajuće domaće vrtove, ter priječiti, da djeca kod kuće u sobah vazda ne čame, ili da se po ulicah ne poteplju, kako to obično biva« /Schwab, 1877.: 34/.

Bilo bi korisno da se školski vrtovi nalaze i uz zabavišta, kao i uz škole za gluho-nijemu i mentalno retardiranu djecu. Ovako dobro uređeni i vođeni školski vrtovi osiguravaju: zornu obuku iz prirodopisa, odgojno djeluju i posebno razvijaju estetiku, potiču na zajednički rad, navikavaju na sistematsko promatranje i praćenje pokusa te doprinose unapređivanju narodnog gospodarstva. »Iza tjelovježbe pruža se još jedna, veoma sгодna prilika, veoma prikladno sredstvo, kojim je moći djecu ne samo radu priučavati, nego ju ujedno u nekoj vrsti rada napose vještom učiniti, a to je obrađivanje školskog vrta i nastojanje oko cjepilnjaka i voćnjaka a možda i oko pčelinjaka, koji bi djeci mogao biti najljepšim uzorom najdivnije samoradinosti« /Kapetanović, 1878.: 219/.

Školski vrtovi su mjesto zajedničkog rada učenika, učitelja i težaka, pa ćemo u daljnjem tekstu analizirati organizaciju i motivaciju njihovog rada.

U praktičnoj realizaciji bilo je dosta problema u organizaciji rada, bilo je teško postaviti takvu organizaciju kojom će biti zadovoljni svi sudionici i koja će biti motivirajuća za sve. Posebni su se problemi javljali u motivaciji učitelja i određivanju međusobnih odnosa između učitelja i odnosa između učitelja i težakâ. Izgleda da je motivaciju kod učenikâ bilo lakše osigurati, ili se tako činilo jer su učenici radili onako kako im je naređeno i kako je organizirano. Dobra organizacija rada osigurava i osnovnu motivaciju. Trstenjak je u svom školskom vrtu poklanjao veliku pažnju organizaciji. Radi boljeg vođenja i kontrole podijelio je učenike u manje grupe, unutar koje su učenici imali individualne zadaće.

Vrlo efikasnim pokazale su se neke vanjske-materijalne mjere stimulacije. Učenici su za svoj rad mogli dobiti i nositi kući: sjemenje, sadnice, trsove itd. Za posebno marljiv rad pojedini učenici dobivali su i pčelca određene veličine. U ovom smislu jedan učitelj iznosi svoje iskustvo. Dio gotovih sadnica podijelio sam učenicima što je izazvalo veliko veselje i mještanima, što je doprinjelo priznanju i ugledu školskog vrta i učitelja.

Budući da su za mnoge učitelje školski vrtovi bili više beskorisni teret nego korisna institucija, to su se upravne i školske vlasti trudile da vanjskim mjerama stimuliraju učitelje. Učitelji su se mogli besplatno koristiti proizvodima iz školskog vrta - povrćem, medom, voskom itd. Napredovanje u službi i dobivanje petogodišnjeg dodatka bilo je vezano uz izgled i stanje u školskom vrtu. Uz molbu za petogodišnji dodatak učitelj je morao obvezno navesti ima li školski vrt i u kakvom je stanju, ocijenjen od mjesnog školskog odbora, kotarskog školskog nadzorništva i podžupanijskog poglavarstva. »U sposobniku, koji se prilaže molbenici svakog pučkog učitelja za dozvolu petogodišnjeg doplatka, treba naročito navesti, ima li dotična škola i od kad ima školski vrt, ter ujedno ocijeniti rad dotičnog učitelja u školskom vrtu i to a) po mjesnom školskom odboru, zatim b) po kr. školskom nadzorniku i

napokon c) po kr. podžupaniji, dotično poglavarstvo u rubrikama gdje se ocjenjuje ino službovanje učitelja« /Biljan, 1901.: 65/.

Da bi poticao rad u školskim vrtovima, Odjel za bogoštovlje i nastavu uveo je javno pohvaljivanje i nagrađivanje učitelja. Tako je za kontinuiran, marljiv i uspješan rad u školskom vrtu 1882. godine nagrađen Ivan Lončarević, pučki učitelj iz Donje Kupčine.

Zbog navedenih stimulacija bilo je i nesuglasja među učiteljima, tko sve treba raditi u školskim vrtovima: svi učitelji, učitelji trećeg i četvrtog razreda, ili samo ravnajući učitelj.

Teže poslove u školskim vrtovima radili su težaci, tako zvani rabotaši. Njih je najteže bilo stimulirati, jer su morali raditi potpuno besplatno. To je bio teret za njih i za njihovu kućnu zadrugu. Kućni starješina zato na rad šalje najlošijeg radnika, često i djecu, tek toliko da je netko prisutan i da se formalno ispuni radna obveza. Od takvog rada bilo je više štete nego koristi. Nešto bolje rješenje bilo je ako je učitelj umjesto težaka dobio iz općinske blagajne novac, tada je mogao birati radnike i plaćati urađeni posao.

Ozbiljan problem sa školskim vrtovima javljao se u vrijeme školskih praznika. Tada je bio jedini izlaz da učitelj svojim autoritetom djeluje na učenike, da napravi raspored od učenika koji neće ići izvan mjesta stanovanja i da učenici rade po tom rasporedu.

4.

Upravne i školske vlasti vodile su u odgovarajućoj mjeri brigu da se za pojedine inovacije osiguraju i odgovarajući načini stručnog usavršavanja. Stručno usavršavanje organizirano je u dva pravca. Prvo, tiskanjem stručne literature i organiziranjem različitih oblika stručnog usavršavanja. Jedna grupa naslova literature imala je čisto stručno-gospodarski karakter pisan za učitelje i puk čiji je cilj bio da informira čitatelje o načinu uzgoja određene kulture. Navest ćemo naslove samo nekih djela (pronašli smo mnoštvo djela tog karaktera): *O uzgoju i njegovanju cvieća, uresnog grmlja i drveća, Kako se njeguje svilena buba, Ratarstvo, Pčelarstvo za školsku i opću porabu, Vinogradarstvo s obzirom na današnja iskustva s američkom lozom, Uzgoj novih vinograda, Upute u vinogradarstvo ili kako uzgojiti nove vinograde, Pčelarstvo s pokretnim saćem, Kratka uputa o gajenju kokoši, Uputa u ratarstvo i gospodarstvo, Voćarstvo, Kratka nauka o voćarstvu* itd. U časopisu *Školski vrt* izašlo je mnoštvo članaka tog karaktera.

Druga grupa naslova ima pedagoški karakter, ona upućuje učitelje kako organizirati rad u školskim vrtovima da se optimalno realiziraju odgojno-obrazovni rezultati. Iz te grupe naslova značajnije mjesto zauzima Schwabovo djelo *Školski vrt: prinos za rješenje zadataka o javnom odgoju* koje je 1877. godine na hrvatski preveo Franjo Klaić. Davorin Trstenjak napisao je knjigu teorijskog i praktičnog karaktera *Školski vrt u selu* 1883. godine. U pedagoškoj periodici tog vremena izašlo je mnoštvo članaka pedagoškog karaktera.

Obje grupe radova imale su između ostalog zadaću da učitelje stručno i pedagoški informiraju kako bi što uspješnije organizirali rad škol-

skih vrtova. Objavljeni radovi još nisu garancija da će doći do većine učitelja, da će ih većina pročitati, a posebno da će nešto iz njih pokušati primijeniti u praksi; oni su samo povoljnija osnova za praktične pokušaje.

Budući da se od školskih vrtova mnogo očekivalo, a njihov je uspjeh u prvom redu ovisio o učitelju, to se na stručnost učitelja obraćala velika pažnja. »Ali zato učitelj mora učiti, neprestano se usavršavati, jer slaba bi bila njegova duševna zgrada, kad ju ne bi novim znanjem i vlastitim iskustvom poboljšavao i učvršćivao« /C., 1893.: 35/.

Kotarska su učiteljska društva često na svojim sjednicama raspravljala o problematici školskih vrtova. Tu se rasprava vodila s teorijskih pozicija.

S vremena na vrijeme u uzornim školskim vrtovima okupljali su se učitelji gdje su praktično radili. Najpoznatiji nastavni tečaj za osposobljavanje učitelja za rad u školskim vrtovima bio je u Križevcima. Počeo je radom 1873. godine. U Križevcima je o trošku Zemaljske vlade boravilo po nekoliko učitelja iz bjelovarske, riječke, srijemske i varaždinske županije. Na tečaj su učitelji došli dobrovoljno. Tečaj je trajao deset dana, a na njemu su se polaznici upoznali s voćarstvom, hmeljarstvom, vinogradarstvom i ratarstvom.

Poznata institucija za teorijsko i praktično osposobljavanje učitelja za rad u školskim vrtovima bili su takozvani putujući učitelji. To su bili iskustveniji učitelji koji su putovali iz mjesta u mjesto i mlađe učitelje upućivali u školsko vrtlarstvo.

Poduzete mjere na području stručnog osposobljavanja učitelja za rad u školskim vrtovima su dobre garancije, da su školske i upravne vlasti pridavale izuzetan značaj školskim vrtovima kao značajnim faktorima odgoja i obrazovanja.

5.

Iz službenih izvještaja moglo bi se zaključiti da upravne i školske vlasti često nisu bile zadovoljne stanjem u školskim vrtovima. Često su pred školske vrtove postavljani nerealno visoki zahtjevi, polazilo se od teorijsko idealno zamišljenih vrtova i tada je bilo lagano u svakom školskom vrtu naći poneki nedostatak. Mnogi autori smatraju da su školski vrtovi preambiciozno postavljeni, da su ciljevi visoki, često nedostižni, što demotivira učitelje i zato je stanje u školskim vrtovima ispod postavljenog i očekivanog. »Nu rezultati postignuti danas sa školskim vrtovi, pokazuju, da se još nijedan takav vrt nije dovinuo visine, kojom bi podpunno zadovoljio visokoj naredbi« /Školski vrtovi, 1884.: 561/.

Vlada i školske vlasti bile su vrlo zainteresirane za napredak školskih vrtova. Za nadzor školskih vrtova u početku nije bilo posebnih nadzornika, a postojeći nisu bili dovoljno stručni da upute učitelje u praktično vrtlarstvo. Ovaj nedostatak pokušao se riješiti službom putujućih nadzornika i to posebno za pčelarstvo i svilogojstvo jer su tu bila potrebna specifična znanja. U praksi je dolazilo do manjih nesporazuma, poneki učitelji nisu dopuštali nadzorniku za svilogojstvo da pregleda školski vrt. Zbog toga vlada izdaje naredbu po kojoj su učitelji obvezni tim nadzornicima dopustiti pregled školskog vrta.

Naredbom iz 1883. godine bilo je određeno tko može nadzirati školske vrtove, kao i nagrade i kazne za uspješan, odnosno neuspješan rad. Izgled i stanje u školskim vrtovima ocjenjivali su kr. nadzornici, kao i političke oblasti prilikom slanja izvještaja.

Kolika se pažnja posvećivala školskim vrtovima najbolje govori podatak da je i sam ministar dr. Kršnjavi obilazio školske vrtove, da na licu mjesta vidi stanje. Prilikom tog službenog obilaska dr. Kršnjavi sa sobom je poveo i A. Cuvaja. Tom prilikom dr. Kršnjavi mogao se na licu mjesta uvjeriti kolika je uloga nastavnog plana i programa, nemara općine i učiteljeva za dobro ili loše stanje u školskim vrtovima.

Vrlo su se često za loše stanje u školskim vrtovima međusobno optuživali učitelji i seoske općine. »Kad se sastaneš zimi sa obćinskim seoskim glavari, onda ti grade pčelinjak, naručuju svakovrstna sjemenja, obzidjuju vrt, ali sve riječima - a kad svanu proljetni dani, onda ni besjede o tome« /K., 1888.: 231/.

Službeni statistički podaci u dobroj mjeri demantiraju navedena nezadovoljstva sa stanjem školskih vrtova. Na temelju statističkih podataka objavljenih u *Službenom glasniku* napravili smo grafikon (*Prilog I.*) što prikazuje postotak škola koje su imale školske vrtove. Izračunali smo i prikazali prosječne postotke za razdoblje od četiri godine. Po potpuno istoj metodologiji prikazali smo i stanje s pčelinjacima. Košnice nisu prikazane u postotnim odnosima, nego kao prosječan broj košnica po pčelinjaku. Taj podatak smatramo znatno relevantnijim.

Na osnovi statističkih podataka možemo zaključiti da zakonska odredba o obaveznom osnivanju školskih vrtova nikada nije u potpunosti provedena. Postotak školskih vrtova u odnosu na broj škola kretao se od 71,55 posto do 79,9 posto. Taj je postotak relativno slab ako se uzme u obzir zakonska obveznost, ali mislimo da je izvrstan ako bi se usporedio sa zakonskom obvezom iz 1980. godine o osnivanju učeničkih zadruga uz svaku osnovnu školu. (Kad bi se ove dvije vrlo slične školske organizacije uspoređivale, došli bismo do vrlo zanimljivih podataka, s tim što mislimo da bi školski vrtovi u mnogim odgojno-obrazovnim i gospodarskim elementima bili u prednosti u odnosu na učeničke zadruge.)

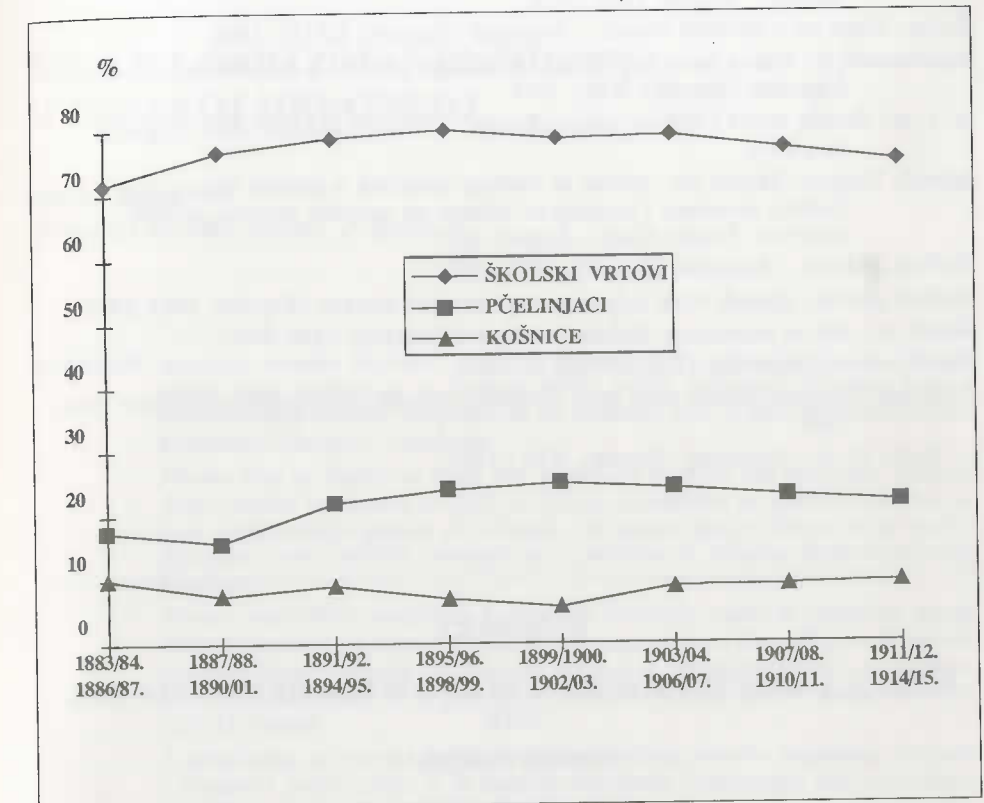
Školski su vrtovi ocjenjivani i svrstavani u tri kategorije: dobar, srednji i loš. Aposutno najveći broj školskih vrtova bio je 1913./14. školske godine i iznosio je 1259. Od tog broja u kategoriji dobar bilo je 878 ili 69,7 posto, u kategoriji osrednji 25,9 ili 20,6 posto i u kategoriji loš 122 ili 9,7 posto školskih vrtova. Na osnovi tih statističkih podataka (slični su odnosi i u ostalim godinama) morali bismo znatnije korigirati ranije iznesene zaključke o stanju školskih vrtova.

Iako statistički gledano broj pčelinjaka nije velik, ipak smatramo da je značajan, kako po broju pčelinjaka, tako i po broju košnica po pčelinjaku i da znatno premašuje sadašnje stanje.

U promatranom razdoblju (i uz navedene teškoće i nezadovoljstva) školski vrtovi bili su vrlo solidna osnova za razvoj radnog odgoja i pružali su vrlo široke i raznovrsne odgojno-obrazovne i gospodarske mogućnosti.

Prilog I.

ŠKOLSKI VRTOVI I PČELINJACI U PUČKOM ŠKOLSTVU HRVATSKE 1883.-1915.

Izvori i literatura

- Biljan, Mijo: Školski vrt i petogodišnji doplaci. - *Napredak* (Zagreb), XLII, 1901.
 C., Josip: Učitelj u školskom vrtu. - *Školski vrt* (Zagreb), V, 1893.
 Cuvaj, Antun (prir.): Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas, I.-XI. - II. dopunjeno i ispravljeno izdanje. - Zagreb: 1910.-1913.
 K., Stj.: Dvije tri o školskih vrtovih. - *Napredak* (Zagreb), XXIX., 1888.
 Kapetanović, S.: Kakva mora biti obuka, da učenike privede k samoradinosti? - *Napredak* (Zagreb), XIX., 1878.
 M. I. A.: Školski vrtovi i njihovo unapređivanje. - *Hrvatski učiteljski dom* (Zagreb), IV., 1911.
 Schwab, Erazmo: Školski vrt : prinos za riešenje zadataka o javnom uzgoju. - Četvrto povećano i izpravljeno izdanje uz naročitu dozvolu piščevu pohrvatio Franjo Klaić. - Zagreb, 1877.
Službeni dodatak. - *Napredak* (Zagreb), 1875.-1882.
Službeni glasnik : glasnik vlade odjela za bogoštovlje i nastavu (Zagreb), 1883.-1918.
Školski vrt : list za promicanje školskog vrtlarstva (Zagreb), 1889.-1900.
 Školski vrtovi. - *Napredak* (Zagreb), XXV., 1884.
 Trstenjak, Davorin: Školski vrt u selu. - Zagreb: Hrvatski pedagogijsko-književni zbor, 1883.
 V.: Rad i škola. - *Napredak* (Zagreb), XXI., 1880.

SUMMARY

SCHOOL FARMS IN PRIMARY SCHOOL SYSTEM OF CROATIA TILL 1918.

Emerik Munjiza

As a school institution and pedagogical category school farms were started in 19th century. The official statistics shows that school farms were started for the Croatian Military Border since 1816. At first the work of the school farms was controlled by the regulations and directions of administrative and school authorities but they were not compulsory until the School Act. By the first School Act (passed in 1871. for the Croatian Military Border and in 1874. for the Civil Croatia) school farms became compulsory for all primary schools in Croatia. Besides the fact, there were schools that never had school farms and their percentage was somewhere between 72 and 80 per cent.

At the beginning school farms were started next to boarding schools and orphanages as an economic category. In the course of time they obtained even more explicit pedagogical function and together with other school factors they helped the development of a harmonious personality. School farms played a really positive part in the development of working skills.

Stručni članak

UDK 37(497.13=924)(091)

Primljeno 20. 11. 1992.

ŠKOLE I OBRAZOVANJE ŽIDOVA
U BANSKOJ HRVATSKOJ

Vesna Rapo

Hrvatski školski muzej, Zagreb

SAŽETAK *Autorica uvodno razmatra značenje pisane riječi i obrazovanja za židovski narod kroz povijest te, u drugom dijelu teksta, prikazuje židovske škole i obrazovanje u banskoj Hrvatskoj, tj. na području koje je bilo pod jurisdikcijom Kraljevine Hrvatske i Slavonije.*

Pisana riječ za Židove je Božji dar, a njihove su škole uza sinagoge, Talmud Tora, »hederi i meldari«, te »ješive«. Sve su to ustanove za vjersko obrazovanje koje funkcioniraju gotovo tri milenija. Od emancipacije Židova u europskoj dijaspori, osim vjerskih, otvaraju se i privatne te državne škole svjetovnog karaktera.

Prema statističkim podacima iz školskih izvještaja može se zaključiti da su Židovi u odnosu na pripadnike drugih vjeroispovijesti u Hrvatskoj imali najveći postotak djece i mladeži obuhvaćene osnovnim, srednjoškolskim i visokoškolskim obrazovanjem; to je pokazatelj važnosti pisane riječi i obrazovanja za židovski narod.

U istraživanju se autorica služila arhivskom građom, pravnim propisima, pisanom i usmenom književnošću, te se koristila metodama demografije, kao pomoćnom disciplinom koja rekonstruira sastav populacije.

Uvod

U svom radu *Židovi u Hrvatskoj* Gjuro Deželić navodi: »Prvo, u Židova je bio broj analfabeta uvijek veoma neznatan. U svako su doba podizali i osnivali škole pa i u najmanjih mjestih, a i za odrasle imali su nastavne zavode t.zv. *bet hamidraš*« /Deželić, 1905.: 21/.

To su riječi koje nas vode pitanju je li tako i zašto jest? One su poslužile kao poticaj za istraživanje i analizu židovskih škola i obrazovanja u židovskim zajednicama na području Hrvatske.

Da bi se uopće moglo govoriti o značenju pisane riječi i obrazovanja za židovski narod, moramo se osvrnuti unatrag i tijekom povijesnih događaja tražiti njihova ishodišta, vratiti se u biblijsko vrijeme, vrijeme drevne židovske države.